

JURIJ PEROVŠEK*

SLOVENSKA POLITIKA IN UVEDBA KANCELPARAGRAFA V PRVI JUGOSLOVANSKI DRŽAVI

POVZETEK

Po oblikovanju prve jugoslovanske države je vprašanje vere in njene družbene vloge postalo predmet posebne politične obravnave, ko so v Ustavodajni skupščini Kraljevine SHS spomladi 1921 med drugim razpravljali tudi o t. i. kancelparagrafu, to je predlogu ustavnega določila, po katerem verski predstavniki svoje duhovniške službe in duhovniških nalog ne bi smeli izkoriščati v politične namene. Slovenske politične stranke so se o omenjenem predlogu opredelile skladno s svojimi temeljnimi idejnimi in političnimi izhodišči. Katoliška Slovenska ljudska stranka je uvedbi kancelparagrafa odločno nasprotovala. S tem bi namreč posegli v suvereno pravico Cerkve, da sama ureja svoje notranje zadeve. Predstavniki SLS so ob tem opozorili, da je problematiko kancelparagrafa uredila že enciklika Benedikta XV. *Humani generis redemptionem* (1917), ki duhovniku kot učitelju vere prepoveduje vso politiko. Nasprotno pa sta se liberalni Jugoslovanska demokratska stranka in Samostojna kmetijska stranka, ki sta sicer upoštevali vero kot sestavni del človekovega čustvovanja, odločno zavzeli za kancelparagraf. Izhajali sta namreč iz stališča, da je treba preprečiti izkoriščanje vere v politične namene. Temu je nasprotovala tudi liberalna Narodno socialistična stranka, ki pa je menila, da kancelparagraf ne more rešiti omenjenega vprašanja, večjemu lahko le pospeši kulturni boj. Tudi v marksističnem taboru, v katerem so zagovarjali ločitev cerkve in države, so vprašanje kancelparagrafa obravnavali različno. Jugoslovanska socialnodemokratska stranka ga je na podlagi stališča o nevmešavanju vere v politiko podprla, slovenske komuniste pa njegova uvedba ali ne, ni zanimala.

Ustavodajna skupščina je predlog kancelparagrafa podprla. Kancelparagraf je bil nato vključen v Vidovdansko ustavo, sprejeto 28. junija 1921. S tem je bila opredeljena nova izzivna točka ideoloških soočanj v slovenski politiki, ki se je nato skozi različne pravne rede na Slovenskem ohranila do 21. stoletja.

ABSTRACT

SLOVENIAN POLITICS AND INTRODUCTION OF THE PULPIT PARAGRAPH IN THE FIRST STATE OF YUGOSLAVIA

After the First State of Yugoslavia was established, the question of religious practice and its role in society became the subject of a specific political debate when, in the spring of 1921, the Kingdom of SHS Constituent Assembly discussed, among other things, the so-called Pulpit Paragraph, i.e. proposal for a constitutional provision according to which religious representatives should not exploit their ecclesiastical service and cleric duties for political purposes. Slovene political parties expressed their views about this proposal in line with their fundamental conceptual

* dr., docent, znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
PhD, Assistant Professor, Scientific Councilor, Institute for Contemporary History,
SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
E-mail: juri.j.perovsek@inz.si

and political grounds. The Slovenian Catholic People's Party (SLS) strongly opposed the introduction of Pulpit Paragraph. Such Paragraph would have interfered with the absolute right of the Church to govern its internal affairs independently. The SLS representatives also pointed out that issues relating to the Pulpit Paragraph had already been regulated by the encyclical of Benedict XV, entitled *Humani generis redemptionem* (1917), which prohibited priests to take part in any political activities in performing their duties. However, the two liberal parties – Yugoslav Democratic Party and the Independent Farmers' Party, which otherwise recognised religion as an integral part of human sentiments, spoke strongly in favour of the Pulpit Paragraph. In their view, exploiting religion for political purposes was something that would have to be prevented. The liberal Socialist People's Party was also against the exploiting religion for political purposes. For all that in their opinion, the Pulpit Paragraph would not solve the above-mentioned issues and would only encourage cultural dispute. Likewise, the Pulpit Paragraph was the subject of different discussions in Marxist circles, which defended the concept of disestablishment of the church. The Yugoslav Social-Democratic Party supported the idea of introducing the Pulpit Paragraph, which was based on their belief that religion should not interfere with politics, whereas Slovenian communists expressed no opinion about its introduction at all.

The Constituent Assembly supported the proposal of introducing the Pulpit Paragraph. Afterwards, the Pulpit Paragraph was included in the Vidovdan Constitution adopted on 28 June 1921, which created a new challenge for ideological confrontations in the Slovene political milieu – a challenge which survived different legal orders in Slovenia and is present even in the 21st century.

Vprašanje vere in njene idejne, družbene in politične vloge je bilo vedno ena od ključnih stalnic obče civilizacijskega in v njegovem okviru posebej tudi političnega razvoja. Na političnem področju je dobilo nov dinamični zagon z nastopom modernih političnih strank, ki so jih na Slovenskem oblikovali konec 19. stoletja. Klasična evropska razdelitev slovenskega prostora na katoliški, liberalni in marksistični strankarsko-politični tabor je tedaj vzpodbudila še bolj izrazito opredeljevanje o vprašanju vere, ki je nato pomembno vplivalo in še vpliva na vso slovensko politiko. Tako so že v avstrijski dobi poudarili tri temeljne poglede na vlogo vere v slovenski družbi. Katoliški tabor je v idejnopoličnih in kulturnih pogledih zagovarjal oblikovanje družbe, v kateri bodo uveljavljena katoliška načela v verskem, kulturnem, šolskem, socialnem in političnem življenju. Liberalni tabor, ki je priznaval načela katoliške vere kot trden temelj razvoju slovenskega naroda, pa je odločno odklanjal vpliv Cerkve in vere na družbeno in politično življenje. Poudarjal je potrebo po ločitvi Cerkve od države in zahteval popolnoma neodvisno šolstvo. Načelno odklonilno stališče do vere in političnega delovanja duhovništva so poudarili v marksističnem taboru. Zahtevali so ločitev Cerkve od države in razglasitev vere za zasebno zadevo. Na področju šolstva so zagovarjali od Cerkve neodvisen pouk.¹

¹ Jurij Perovšek: Politične razmere na Slovenskem na prehodu iz 19. v 20. stoletje. V: *Zbornik simpozija ob stoletnici začetka gradnje prve slovenske gimnazije*. Ljubljana 2002, str. 30–31; Zvonko Bergant: *Kranjska med dvema Ivanoma : idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*. Ljubljana 2004, str. 99–123 (Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma*).

Po oblikovanju prve jugoslovanske države so slovenske politične stranke svoje poglede na vero oblikovale skladno z že uveljavljenimi idejnopoličnimi stališči na Slovenskem. Najmočnejša politična stranka, katoliška Slovenska ljudska stranka (SLS), je zagovarjala uveljavitev krščanskih načel v javnem in zasebnem življenju ter v vzgoji in šolstvu, podpirala pa je tudi politično in širšo družbeno dejavnost duhovščine.² Načelnik SLS dr. Anton Korošec je ob tem opozoril, da je treba v razmerju med državo in Cerkvijo tudi določiti, "ali bo smel duhovnik v cerkvi svobodno govoriti, ali pa mu bodo dali nagobčnik v obliki kaknega kancelparagrafa".³ Nasprotno pa so liberalci, ki so bili z dogmatično-zakramentalnega vidika v zasebnem življenju lojalni katoličani,⁴ ostro nasprotovali političnemu opredeljevanju duhovščine v cerkvi. Vse tedanje slovenske liberalne stranke – Jugoslovanska demokratska stranka (JDS), Samostojna kmetijska stranka (SKS) in Narodno socialistična stranka (NSS) – so poudarjale, da vera ne sme služiti politično-strankarskim ciljem.⁵ Enako so, ob zahtevi po ločitvi Cerkve od države in podarku, da je vera privatna zadeva, menili tudi v Jugoslovanski socialno demokratski stranki (JSDS).⁶ V marksističnem taboru so se o vprašanju vere opredelili tudi komunisti. Zagovarjali so ločitev Cerkve od države in ukinitve vseh njenih javnih funkcij.⁷ Na tej podlagi so nastopali proti posvetni in neposvetni vladi duhovščine.⁸

Vprašanje vere in njene družbene vloge je v prvi jugoslovanski državi postalo predmet posebne politične obravnave, ko so v Ustavodajni skupščini Kraljevine SHS spomladi 1921 med drugim razpravljali tudi o t. i. kancelparagrafu, to je predlogu, da bi v

² *Slovenec*, 27. 12. 1918, I.(van) Vesenjak, Tudi duhovnikom popolno svobodo političnega udejstvovanja!; *Politični katekizem ali Kaj mora vsak državljani vedeti o politiki?* Ljubljana 1920, str. 41, 61–62; *Slovenec*, 25. 10. 1920, Velika manifestacija Slovenske Ljudske Stranke, 26. 10. 1920, Slovensko ljudstvo!

³ *Slovenec*, 2. 10. 1920, Vodilne misli za volilni boj v konstituantu.

⁴ Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma*, str. 18, 103. – O priznavanju in spoštovanju verskega prepričanja pri liberalcih v času po nastanku jugoslovanske države glej Jurij Perovšek: *Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918–1928)*. Ljubljana 1998, dok. št. 1, str. 25, dok. št. 3, str. 30, dok. št. 6, str. 37 (Perovšek, *Programi političnih strank 1918–1928*); *Slovenski narod*, 7. 10. 1920, Poglavlje o nagobčnikih, 26. 1. 1921, Klerikalizem je povsod sovražnik vere, 27. 3. 1921, Star Sokol, Sokolstvo in verstvo (SN); *Kmetijski list*, 26. 2. 1920, Samostojni kmetje duhovščini, 30. 9. 1920, Oklic vsem našim tovarišem širom domovine, 21. 10. 1920, Slovenskemu kmetu, slovenskemu ljudstvu!, 24. 2. 1921, Kultumi boj (KL); *Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, I. Beograd 1921, 24. redovni sastanak, 26. 4. 1921, str. 16 (razprava Ivana Mrmolje; *SB US K SHS, I*; *Nova pravda*, 18. 12. 1920, Naše stališče, 12. 2. 1921, F. Z. (Fakin Zorko), Roke proč! (NP); *SB US K SHS, I*, 23. r. s., 23. 4. 1921, str. 23 (razprava Ivana Deržiča).

⁵ Perovšek, *Programi političnih strank 1918–1928*; dok. št. 1, str. 25, dok. št. 6, str. 37; *Jutro*, 19. 2. 1921, uvodnik z dne 18. februarja, 9. 2. 1921, uvodnik z dne 8. februarja; *SN*, 7. 10. 1920, Poglavlje o nagobčnikih, 26. 1. 1921, Klerikalizem je povsod sovražnik države; *KL*, 14. 8. 1919, O političnih strankah, 26. 2. 1920, Samostojni kmetje duhovščini, 4. 3. 1920, Pokrajinske vesti. *Ali smo res proti duhovnom?*, 30. 9. 1920, Oklic vsem našim tovarišem širom domovine; *SB US K SHS, I*, 34. r. s., 20. 5. 1921, str. 15 (razprava Josipa Drofenika); *NP*, 10. 11. 1920, K volitvam v konstituantu, 18. 12. 1920, Naše stališče, 31. 12. 1920, Kaj hočemo?; *SB US K SHS, I*, 23. r. s., 23. 4. 1921, str. 23 (razprava Ivana Deržiča), 36. r. s., 23. 5. 1921, str. 15–16 (razprava Antona Brandnerja).

⁶ Perovšek, *Programi političnih strank 1918–1928*, dok. št. 24, str. 97, dok. št. 25, str. 100; *Naprej*, 27. 10. 1920, "Osvobodilni" program Slovenske Ljudske Stranke, 18. 11. 1920, Socialisti in vera, 5. 3. 1921, Ustavni načrt socialističnega kluba; *SB US K SHS, I*, 35. r. s., 21. 5. 1921, str. 5 (razprava Etbina Kristana); *Stenografske beleške : rad Ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, I. Beograd, sine anno, 11. sednica, 15. 2. 1921, str. 143 (razprava Etbina Kristana; *SB UO US K SHS, I*); *Stenografske beleške : rad Ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, IV. Beograd 1921, 44. sednica, 4. 4. 1921, str. 30 (razprava Etbina Kristana), Odvojena mišljenja g. g. Etbina Kristana i Jovana Djonovića, narodnih poslanika i članova Ustavnog Odbora, str. 3 (*SB UO US K SHS, IV*).

⁷ *Viri za zgodovino Komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919–1921*. Ljubljana 1980, dok. št. I, 37, str. 92.

⁸ *Rdeči prapor*, 6. 10. 1920, Volilna gesla in programi strank na Slovenskem, 30. 10. 1920, Hinavščina.

ustavo vključili določilo, po katerem verski predstavniki svoje duhovniške službe in duhovniških nalog ne bi smeli izkoriščati v politične namene.⁹ Uvedbo kancelparagrafa je na seji Ustavnega odbora Ustavodajne skupščine 22. februarja 1921 predlagal predsednik Zemljoradniške stranke (ZS) in član Zemljoradniškega kluba (ZK) Mihajlo Avramović.¹⁰ Kot je kasneje povedal v intervjuju z uslužbencem tiskovnega predstavništva predsedstva jugoslovanske vlade in stalnim dopisnikom *Slovenca* v Beogradu Franom Radeščekom, je "predlog o 'kancelparagrafu' (...) izšel na pritisk in izrecno zahtevo poslanec SKS", ki so bili z ZS povezani v okviru ZK.¹¹ Zaradi objavljenega intervjuja z Avramovićem, ki je ostro napadel in obsodil delovanje poslancev SKS, je bil na zahtevo tedanjega ministra za kmetijstvo in vidnega politika SKS Ivana Puclja, Fran Radešček takoj odpuščen iz državne službe.¹²

Predlog o uvedbi kancelparagrafa so podpirale predvsem liberalno usmerjene stranke iz zahodnega dela države.¹³ V Sloveniji sta izstopali Samostojna kmetijska in Jugoslovanska demokratska stranka, ki sta poudarili, da je treba zlorabi vere narediti konec in klerikalizem zatreti.¹⁴ SKS in JDS sta nadaljevali izročilo slovenskega liberalizma iz avstrijske dobe, ki je zahteval vzpostavitev ustreznih pravnih sredstev za preprečitev političnega zlorabljanja vere in Cerkve.¹⁵ Stranki sta že dalj časa poudarjali, da je med duhovščino v veliki meri prisotna politična agitacija.¹⁶ V SKS, ki je obenem opozorila,

- 9 O kancelparagrafu (vključen naj bi bil v volilni zakon za Ustavodajno skupščino) so sredi junija 1920 razpravljali že v Začasnem narodnem predstavništvu Kraljevine SHS. Tedanji predlog kancelparagrafa je obsegal tudi javne uslužbenke. Odločitev o sprejemu omenjenega predloga so nato zaradi njegovega "delikatnega značaja" in napovedanega obiska regenta Aleksandra Karađorđevića na Hrvaškem in v Sloveniji konec junija 1920, odložili. – Momčilo Zečević: *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921 : od majniške deklaracije do vidovdanske ustave*. Maribor 1977, str. 318 (Zečević, *SLS in jugoslovansko zedinjenje*); Ervin Dolenc: *Kulturni boj : slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929*. Ljubljana 1996, str. 130.
- 10 *Stenografske beleške : rad Ustavnog odbora Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, II. Zagreb, sine anno*, 16. sednica, 22. 2. 1921, str. 52. – Ustavni odbor je v poročilu o svojem delu zapisal, da je Zemljoradniški poslanski klub posebej zahteval, da se cerkvenim osebam prepove izkoriščanje njihovega duhovnega položaja v politično-strankarske namene. (*SB UO US K SHS, IV, Izveštaj Ustavnog Odbora Ustavotvorne Skupštine o nactu Ustava i Tekst Ustave*, kako je primljen u Ustavnom Odboru, str. 8.)
- 11 *Slovenec*, 23. 3. 1921, Fran Radešček, Razgovor z g. Avramovićem. – Avramović je v omenjenem intervjuju podrobneje opisal okoliščine, v katerih je podal predlog o kancelparagrafu: "V ožjem odboru ustavnega odbora, ko se je pretresal člen o veri, sva bila kot zastopnika našega kluba jaz in g. Vošnjak (poslanec SKS dr. Bogumil Vošnjak – op. J. P.). Dočim sem jaz lojalno zastopal stališče zemljoradniškega ustavnega načrta in seveda tudi točko o 'kancelparagrafu', ki so nam jo vsilili posl. SKS, je medtem g. dr. Vošnjak stal na strani in se smejal. Jaz sem lojalno postopal tudi kot zagovornik ustavnega načrta, ki je izšel iz zemljoradniškega kluba, dočim je tisti, ki je duševni tvorec 'kancelparagrafa', molčal kot nem. V ožjem odboru sem mu to takoj očital in rekel, da je njegovo postopanje nelojalno. Nato je on odgovoril, da mora iz taktičn. razlogov molčati, ker bi drugače klerikalci napadali njega in njegove tovariše."
- 12 *Slovenski biografski leksikon*, 9. Ljubljana 1960, str. 4; Irena Gantar Godina: Prisilno izseljinstvo političnega agitatorja Frana Radeškega 1911–1921. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2007/2, str. 56.
- 13 Josip Hohnjec: O ustavi naše države. V: *Slovenci v desetletju 1918–1928*. Ljubljana 1928, str. 328. Prim. tudi *NP*, 23. 4. 1921, Jugoslavija.
- 14 *KL*, 10. 3. 1921, Občni zbor Samostojne kmetijske stranke; *SN*, 24. 10. 1920, Program Jugoslov. demokratske stranke za volitve v konstituantno.
- 15 Dragotin Lončar: *Politično življenje Slovencev : od 4. januarja 1797 do 6. januarja 1919. leta*. Ljubljana 1921, str. 71; Zvonko Bergant: *Slovenski klasični liberalizem : idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891–1921*. Ljubljana 2000, str. 16, 90–93; Milan Zver: *Demokracija v klasični slovenski politični misli*. Ljubljana 2002, str. 153; Jurij Perovšek: *Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja*. Ljubljana 2005, str. 72–73 (Perovšek, *Na poti v moderno*).
- 16 *KL*, 18. 9. 1919, Naša stranka in duhovščina, 18. 3. 1920, Dopisi. Iz *Horjula pri Ljubljani*, 21. 10. 1920, Slovenskemu kmetu, slovenskemu ljudstvu!, 10. 1. 1921, Klerikalne lumparije; *Jutro*, 18. 11. 1920, uvodnik z dne 17. februarja, 23. 11. 1920, uvodnik z dne 22. novembra, 28. 12. 1920, uvodnik z dne 27. decembra; *SB UO US K SHS, IV*, 45. sednica, 5. 4. 1921, str. 32 (razprava dr. Gregorja Žerjava).

da spoštuje poslanstvo duhovniškega stanu,¹⁷ so celo menili, da "cerkev ni več kraj, kjer naj bi vsak vernik našel dušno tolažbo, marveč je mesto političnega gospodstva, kjer se neti in vzdržuje strašno sovraštvo in prepir med prebivalci iste vere in iste narodnosti". Poudarili so, da mora biti cerkev svetišče, kjer najde versko tolažbo vsak kristjan, ne pa, da v njej "hujska duhoven na nasprotnike svoje politične stranke, draži vernike na spore med sosedi in na pretepe".¹⁸ Navedeno opozorilo se je navezovalo na tedanji politični položaj SKS. Kot novoustanovljena sodobna, liberalna stranka, delujoča predvsem na podeželju, je namreč SKS pomenila resno konkurenco SLS, ki je v tem delu političnega prostora do tedaj imela nesporen primat.¹⁹ Zaradi napadov, ki so bili usmerjeni nanjo, je SKS na svojem taboru 23. novembra 1919 v Ljubljani oblikovala posebno poslanico ljubljanskemu in mariborskemu škofu – Antonu Bonaventuri Jegliču in Mihaelu Napotniku. V njej ju je prosila, naj ukrepata, da duhovniki v njunih škofijah ne bodo izkoriščali vere v politične namene in napadali njenih pripadnikov, jih žalili in izživali. Zbrani udeleženci tabora so še dodali, da v primeru, če se ne bo "hotelo poslušati in vpoštevati našega resnega glasu, odklanjamo za vse, kar pride, vsakršno odgovornost". Poslanico so ljubljanskemu škofu izročili 23., mariborskemu pa 25. novembra 1919.²⁰ Kot je v svojem dnevniku zapisal škof Jeglič, so možje, ki so ga obiskali, poudarili, "da so na verski podlagi, (zato) naj jih duhovniki tako strupeno ne napadajo, saj jih radi sprejmemo med se kot svetovalce in učitelje (eden je dodal: duhovne učitelje). Prinesli in prečitali so mi poslanico. Rekel sem jim, da je v njihovih nazorih veliko pravega, da je pa stranka sumljiva, ker so jo ustanovili liberalni gospodje in je njihov 'Kmetijski list' silno strupen. Eden mi je odgovoril, da list duhovnike napada zato, da odbija napade duhovnikov na stranko celo v cerkvi; naj bodo duhovniki umerjeni in naj jih (pripadnike SKS – op. J. P.) ne razvpijejo kot brezverce. Rekel sem jim, da jim bom odgovoril pismeno. Oni so mi pa obljubili poslati svoj program. (...) Postopati moram previdno," je pripisal Jeglič, "da jih ne odbijem, ampak ako mogoče kaj pridobim. Odgovor sem poslal proštu Kalanu (Andrej Kalan – op. J. P.), da ga prečita in presodi."²¹ A v obeh škofijah so se odločili, da na podlagi predanih poslanic ne bodo ukrepali. Avtor, podpisan kot "Matija Gubec", je namreč 19. februarja 1920 v *Kmetijskem listu* ugotavljal, da je bil "zaman naš poziv na cerkvene poglavarje (škofe), naj nas ščitijo pred napadi politikujoče duhovščine v cerkvi",²² poslanec SKS v Ustavodajni skupščini Ivan Mrmolja, pa je 26. aprila 1921 izjavil, da so "škofje (...) pritožbo (poslanico – op. J. P.) ignorirali, kakor da nimamo mi nič govoriti".²³ SKS je zato že decembra 1920 pozvala svoje pripadnike, naj tajništvu stranke naznanijo primere zlorabe vere v cerkvi. "Kot resni politiki hočemo dognati," je zapisal *Kmetijski list*, "kdo je kriv gnusne gonje po cerkvah, kdo skrunjenja svetih prostorov s politično borbo. (...) Naše cerkve so last naroda. Postavili so jih naši očetje Bogu v čast in narodu v duševno tolažbo. Cerkve niso za zbesnelega politika, ki je pozabil, da je duhoven ter postal služabnik umazane strankarske politike."²⁴

¹⁷ KL, 4. 3. 1920, Pokrajinske vesti. *Ali smo res proti duhovnom?*, 25. 3. 1920, J. S. ml., Naša stranka in duhovščina.

¹⁸ KL, 19. 2. 1920, Matija Gubec, Za svetost cerkve.

¹⁹ Prim. Metod Mikuž: Razvoj slovenskih političnih strank (1918 do zač. 1929) v stari Jugoslaviji. *Zgodovinski časopis*, 1955/1–4, str. 113; Zečevič, *SLS in jugoslovansko zedinjenje*, str. 260; isti: *Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929*. Maribor 1986, str. 93 (Zečevič, *Na zgodovinski prelomnici*).

²⁰ KL, 26. 2. 1920, Samostojni kmetje duhovščini.

²¹ Arhiv Republike Slovenije, AS 1871, Jeglič dr. Anton Bonaventura, Dnevnik, 27. november 1919 (*Jegličev dnevnik*).

²² KL, 19. 2. 1920, Matija Gubec, Za svetost cerkve.

²³ SB US K SHS, I, 24. r. s., 26. 4. 1921, str. 16.

²⁴ KL, 9. 12. 1920, Poziv.

Tako SKS kot JDS sta v letih 1920–1921 opozorili tudi na nekatere konkretne pri mere, ko so na ravnanje posameznih duhovnikov vplivali politični razlogi (zavrnitev odveze vernicam, ker so njihovi možje pripadali liberalni stranki ali če so odklonile, da bodo vplivale na može, naj odpovejo liberalni politični tisk; odklanjanje poslednjega maziljenja pripadnikom liberalne stranke; prisila posameznikov ob podelitvi poslednjega maziljenja, da svoje hiše ne bodo dali na razpolago za zborovanje SKS; žalitve pripadnikov SKS in odklanjanje cerkvenega pokopa njihovih otrok).²⁵ Najbolj pa sta se seveda osredotočili na vprašanje izkoriščanja vere v politične namene v času obravnave vprašanja kancelparagrafa v Ustavodajni skupščini. SKS je v njegovem zagovarjanju izhajala iz načelnega stališča, da je kancelparagraf potreben, ker ščiti čistost in svetost vere in Cerkve pred političnim izkoriščanjem.²⁶ Obenem so njeni predstavniki v Ustavodajni skupščini v močnem kulturnoboju tonu poudarili, da je kancelparagraf "potreben državi v zaščito pred katoliškimi duhovniki". Nujna državna potreba naj bi bil zato, "ker pri nas klerikalizem zlorablja cerkev za hujskanje proti državni avtoriteti, ker rabi klerikalizem sveto cerkev za politično agitacijo in kot politično tribuno". To je nesprejemljivo, saj je cerkev hiša božja in kot taka last naroda, duhovnik pa je služabnik naroda in Cerkve. Zato cerkev ni "last duhovnika, ne sme biti in tudi ne bo".²⁷ Poleg omenjenih razlogov se je SKS zavzemala za kancelparagraf tudi zaradi nasprotovanja SLS, ki je zagovarjala eksteritorialnost cerkvene oblasti nasproti državni oblasti. To je pomenilo, da se državna oblast ne bi smela vmešavati v cerkvene zadeve, s tem pa uvedba kancelparagrafa ne bi imela pravne podlage. Poslanec SKS Bogumil Vošnjak je tezi o sočasnem obstoju suverenosti Cerkve in suverenosti države nasprotoval s trditvijo, da ob državni suverenosti ne more obstojati nobena druga suverenost, ki bi bila nad njo. Zato je kancelparagraf podprl.²⁸

Vošnjakovo razmišljanje je podprla tudi JDS, ki je v kancelparagrafu videla zagotovo, da bo javno življenje varno pred zlorabo božjega imena.²⁹ V JDS so se sicer zavedali, da kancelparagraf ni značilen za moderno družbo. Prepričani pa so bili, da je njegova uvedba potrebna, "dokler je klerikalna politika nemoderna, dokler se verstvo izra blja za čisto politične in gospodarske smotre, dokler niso začrtane meje med pravo cerkveno avtoriteto in politično nadvlado duhovništva".³⁰ Eden glavnih zagovornikov kancelparagrafa v Ustavodajni skupščini, poslanec JDS Gregor Žerjav, je ob tem opozoril še na kazenskopравни vidik uveljavitve omenjenega določila. Poudaril je, da bo na njegovi podlagi duhovnik, ki bo prekoračil določeno mejo, postavljen pred civilno sodišče, saj bodo načela kancelparagrafa vnesena v kazenski zakonik.³¹ Dodal je še, da duhovnik sicer lahko v cerkvi posredno "dela (...) za klerikalizem" in izven nje neposredno za svojo stranko, "absolutno pa je treba izključiti, da se v cerkvi direktno agitira za 'katoliško' stranko". To kar sedaj "vključujemo v Ustavo (kancelparagraf – op. J. P.)", je

²⁵ KL, 22. 4. 1920, Ivan Urek, S kakim orožjem nastopa SLS. proti naši kmetijski stranki, 28. 4. 1921, Pokrajinske vesti. Z Roba; SB UO US K SHS, IV, 44. sednica, 4. 4. 1921, str. 31 (razprava dr. Gregorja Žerjava); SB UO US K SHS, I, 34. r. s. 20. 5. 1921, str. 13–14 (razprava Josipa Drogenika).

²⁶ KL, 19. 2. 1920, Matija Gubec, Za svetost cerkve, 6. 4. 1921, Pokrajinske vesti. Donesek h "kancelparagrafu", 14. 4. 1921, Boj za "kancelparagraf", 28. 4. 1921, Pokrajinske vesti. Z Roba, 5. 5. 1921, Pokrajinske vesti. Shoda poslanca Drogenika, 12. 5. 1921, Stranka ljudskih sleparjev, 9. 6. 1921, geslo na čelu str. 2, 23. 6. 1921, Pokrajinske vesti. Shod SKS v Šmarju pri Jelšah. Prim. tudi SB UO US K SHS, I, 24. r. s., 26. 4. 1921, str. 16 (razprava Ivana Mrmolje), 34. r. s., 20. 5. 1921, str. 14 (razprava Josipa Drogenika).

²⁷ SB UO US K SHS, I, 34. r. s., 20. 5. 1921, str. 13, 15 (razprava Josipa Drogenika). Glej tudi 24. r. s., 26. 4. 1921, str. 16 (razprava Ivana Mrmolje).

²⁸ SB UO US K SHS, IV, 45. sednica, 5. 4. 1921, str. 35–36.

²⁹ Jutro, 6. 4. 1921, uvodnik z dne 5. aprila, 27. 5. 1921, uvodnik z dne 26. maja. Prim. tudi Tabor, 13. 4. 1921, Kancelparagraf in njegove posledice.

³⁰ Tabor, 21. 5. 1921, Notranja in zunanja politika. Kancelparagraf.

³¹ SB UO US K SHS, IV, 44. sednica, 4. 4. 1921, str. 31.

nadaljeval Žerjav, "bo samo princip, definitivna redakcija pa bo izdelana v našem kazenskem zakoniku po katerem bodo kasneje svobodni in neodvisni sodniki sodili ali obstaja kakšen delikt ali ne".³² Žerjavova razprava je razkrivala globoko prepričanje, da politični govor v cerkvi vodi h kazenski odgovornosti. Njegovega odnosa do Cerkve in politike se je zbal že škof Jeglič, ki je kmalu zatem, ko je Žerjav postal predsednik Deželne vlade za Slovenijo (vodil jo je od 6. novembra 1919 do 25. februarja 1920), v svoj dnevnik zapisal: "Bojimo se cerkvi krivičnih in sovražnih odredb."³³ Ob tem je zanimivo, da je prvi načelnik JDS in dolgoletni najglasnejši borec proti političnemu katolicizmu na Slovenskem, dr. Ivan Tavčar, v tistem času skoraj opustil svojo dolgoletno ostro kulturnobojno držo. To je razkrival članek, v katerem je obravnaval problematiko kancelparagrafa. Tavčar je bil namreč prepričan, "da agitacija v cerkvi ni glavna stvar. *Glavna stvar je agitacija duhovščine zunaj cerkve*: mlad in vnet kaplan, ki bo ponoči in podnevi lazil od hiše do hiše, bo dosegel večje uspehe, nego pridiga, in naj bo ta še tako agitatorična. Te agitacije se pa duhovščini ne more prepovedati, ker je vsak volivec opravičen, da agitira, kolikor more."³⁴

Poleg SKS in JDS, ki sta izražali prevladujoče gledanje na vprašanje kancelparagrafa v slovenskem liberalnem taboru, se je o tem vprašanju opredelila tudi Narodno socialistična stranka. V primerjavi z njima ni zagovarjala tako trdih in ozkih stališč o političnem govoru v cerkvi. Poslanec NSS Anton Brandner se je, ob opozorilu, da sta med slovenskimi zagovorniki kancelparagrafa SKS in JDS v to deloma upravičeni, najprej zavzel, naj bi kancelparagraf veljal tudi za uradništvo. "Ako država vsled tega, ker dobivajo duhovniki od nje plačo, kontrolira duhovščino," je dejal, "bi se moralo izvajati isto tudi pri uradništvu, ki izrablja čestokrat svoj položaj v strankarske namene. Enaka praksa za vse, kakor za duhovnike, tako za uradnike!" (...) Isto moramo zahtevati tudi pri privatnih podjetnikih. Tudi tam imamo slučaje, da pritiskajo kapitalisti na uslužbenke in omejujejo njihovo svobodno voljo. Kadar pridejo volitve, nastopajo celo s terorjem proti njim. Enaka pravica za vse! Kakor za duhovnike, tako tudi za ostale!"³⁵

Tako kot drugi liberalni poslanci, je tudi Brandner zagovarjal stališče, da se Cerkvi ne sme dovoliti vključevanja v politično strankarski boj. Kljub temu pa je dvomil, da bi lahko "kancelparagraf res koristil samostojnim kmetom in demokratom (SKS in JDS – op. J. P.), kateri si hočejo s pomočjo kancelparagrafa utrditi svoje stališče in razviti svoje organizacije". Opozoril je, da "toliko časa, dokler imajo gospodje duhovniki na razpolago spovednico, toliko časa kancelparagraf nič ne pomaga. Veliko več in veliko bolj lahko vplivajo na svoje ljudi v spovednici nego s prižnice doli. Zato dvomim, da bi kancelparagraf kaj koristil, pač pa se bojim, da se ne bi razvil kulturni boj, kar bi naši mladi državi zelo škodovalo. (...) Zato je treba v tem vprašanju dobro premisliti, preden se kaj sklene."³⁶

Narodno socialistična stranka je med svojimi načelnimi stališči posebej poudarila, da ne zagovarja kulturnega boja.³⁷ Brandner je zato v Ustavodajni skupščini opozoril, da NSS ne potrebuje kancelparagrafa za svojo politično oporo. "Mi (bomo) svojo organizacijo razvili tudi brez kancelparagrafa", je dejal. "Mi mislimo, da tisti, ki propagira zdrave ideje, zdrave misli, ne potrebuje državne pomoči. (...) Državo kličejo na pomoč samo stranke, ki se čutijo slabe. Toda stranke, ki se čutijo močne in zdrave, stranke, ki

³² Prav tam, 45. sednica, 5. 4. 1921.

³³ Jegličev dnevnik, 2. december 1919.

³⁴ SN, 6. 7. 1920, dr. Ivan Tavčar, Ne vlivajmo olja v plamen! – O tem glej podrobneje, Perovšek, *Na poti v moderno*, str. 132–133.

³⁵ SB US K SHS, I, 36. r. s., 23. 5. 1921, str. 15, 16.

³⁶ Prav tam, str. 16.

³⁷ NP, 18. 12. 1920, Naše stališče.

imajo zdrave ideje, odklanjajo državno pomoč. Te stranke bodo dosegle uspeh iz lastne moči. (...) Dokler imajo duhovniki na razpolago spovednico, toliko časa je vsak kancelparagraf naravnost smešen. Če morete zabraniti agitacijo v spovednici," je potem je stvar drugačna. Tega pa ni mogoče, ker s tem posegate v notranje verske zadeve." Na Žerjavovo pripombo, da je glavna stvar vendarle prižnica, pa je odgovoril: "Videli boste, da Vam ne bo nič koristilo."³⁸

Podobnega mnenja kot Anton Brandner je bila tudi skupina družbenoreformno in narodnoavtonomistično usmerjenih slovenskih intelektualcev, zbranih ob glasilu *Avtonomist*. Skupina je v prvi polovici dvajsetih let v slovenskem javnem življenju imela opazno mnenjsko, deloma pa tudi politično vlogo.³⁹ Leta 1921 je o vprašanju kancelparagrafa in razmerja med vero in politiko v svojem glasilu udarno zapisala, da "v isto kategorijo zatiranja svobode kakor 'Obznana' spada tudi kancelparagraf. Njegovo potrebo utemeljujejo v tem, da se gre tu za boj proti klerikalcem. Kako je to vendar smešno in otročje!", je poudaril *Avtonomist*. "Klerikalizem obstoji pri vseh verah in bo obstal, dokler bodo kje kakšne vere." Tudi proti veri so se vedno borili, pa še danes živi, čeprav ta boj poteka že tako dolgo, odkar vera obstoji, to je že nekaj tisoč let. "Čudno, da Neroni niso prišli na misel kancelparagrafa!", je nadaljeval *Avtonomist*. "Naše mnenje je, da vere (ver) tudi kancelparagraf ne bo ubil, tudi duhovniške agitacije ne bo preprečil, pač pa označuje njegove zagovornike za jako nesvobodoljubne in nedemokratske ljudi."⁴⁰ *Avtonomist* je versko vprašanje razumel predvsem kot kulturnoznanstveno vprašanje, njegov politični vidik pa je po njegovem mnenju zadeval večino ljudstva. In "če se je slovensko ljudstvo odločilo, da ima rajši fajmoštre kakor advokate (mišljena je liberalna meščanska politika – op. J. P.), je to stvar ljudstva in to odločitev moramo vzeti mirno na znanje, tudi advokatje jo morajo vzeti na znanje." Če pa taka odločitev advokatom ni prav, naj pa poskrbe s svojim delovanjem za to, da bodo ljudje njih rajše imeli kakor fajmoštre in potem bodo fajmoštri to odločitev ljudstva jemali na znanje." Nasploh pa je *Avtonomist* menil, da "boj proti klerikalizmu" ni več prvo in glavno vprašanje slovenske politike. Bistveno vprašanje tedanjega časa je videl v boju za obliko državne ureditve Kraljevine SHS, to je v vprašanju centralistično ali avtonomistično urejene jugoslovanske države, ki je "mnogo važnejše in aktualnejše kakor pa stara liberalno-klerikalna bojna gesla".⁴¹

Vprašanje oblike državne ureditve je tedaj dejansko bilo osrednji problem, ki ga je obravnavala slovenska politika. Vendar pa je na idejnem področju, ki je bilo eno od ključnih izhodišč političnega opredeljevanja, kancelparagraf prav tako predstavljal pomemben problem. O njem so se opredelili tudi v marksističnem taboru, le da so ga obravnavali zgolj v JSDS. Slovenske komuniste namreč njegova uvedba ali ne, ni zanimala.⁴²

Socialni demokrati, ki so menili, naj za cerkvene služabnike, v kolikor nastopajo politično, veljajo iste pravice in dolžnosti kot za vsakega drugega državljana,⁴³ med svoja načelna stališča niso vključili idejnega boja proti veri in duhovništvu. Proti duhovnikom so bili odločeni nastopiti le, če bi delovali kot branilci kapitalističnega družbe-

³⁸ SB US K SHS, I, 36. r. s., 23. 5. 1921, str. 16.

³⁹ O slovenskih avtonomistih glej Jurij Perovšek: Albin Prepeluh in Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev. *Nova revija*, 1989/81–82, str. 194–198; isti: Prepeluhove ustavno-politične koncepcije v času Slovenske republikanske stranke kmetov in delavcev. *Borec*, 1989/1, str. 83–86; Zečevič, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 113–116.

⁴⁰ *Avtonomist*, 11. 4. 1921, Tedenski pregled. *Kancelparagraf*.

⁴¹ *Avtonomist*, 9. 5. 1921, Klerikalizem, separatizem, federalizem, protidržavnost, avtonomija in – policija.

⁴² SB US K SHS, I, 27. r. s., 10. 5. 1921 (razprava Vladislava Fabjančiča).

⁴³ Perovšek, *Programi političnih strank 1918–1928*, dok. št. 24, str. 97.

nega reda.⁴⁴ JSDS je še marca 1921 menila, da bi kancelparagraf pomenil le sredstvo kulturnega boja. Prepričana je namreč bila, da duhovnikom "nihče ne more braniti dostopa do *posameznih* vernikov – če ne bodo govorili v cerkvi, bodo pa govorili v spovednicah in doma. Zato je vsaka naredba proti 'pridigovanju' iluzorna in odveč." To stališče je strankino glasilo *Naprej* pojasnilo takole: "*Politično* pa smatramo, kakor že omenjeno, vsako protinarodnostno in vsako protiversko naredbo *kot nasilje*, in za *socialista kot takega* stoji 'kancelparagraf' v isti vrsti, kakor policajdemokratska 'obznana'.⁴⁵ Liberalni *Kmetijski list* je ob tem zapisal, da ima *Naprej* "možganske krče in tako je iztisnil članek, v katerem dokazuje, da morajo biti socialni demokratje proti 'kancelparagrafu', kar da sledi iz njih zahteve, da je vera zasebna stvar".⁴⁶

Socialni demokrati so kasneje v Ustavodajni skupščini svoje stališče o kancelparagrafu spremenili. Poslanec JSDS Etbin Kristan je sicer izjavil, da stranka zagovarja enako pravico za vse, kar pomeni da imajo tudi duhovniki pravico do političnega dela in sodelovanja na volitvah. Pristavil pa je, da duhovniki svoje pravice ne smejo zlorabiti in v cerkvi vernikom priporočati za koga naj glasujejo oziroma jih k temu na podlagi svoje avtoritete in groženj s pogubljenjem, če bodo ravnali drugače, nagovarjati zunaj nje. JSDS je torej v Ustavodajni skupščini nasprotovala kancelparagrafu, v kolikor bi duhovnikom kratil pravico do političnega udejstvovanja, ni pa bila pripravljena dopustiti njene zlorabe.⁴⁷ Kot je dejal Etbin Kristan, socialni demokrati sicer niso verjeli, "da je kancelparagraf Bog ve kaka velika stvar", ocenili pa so, da je potreben, "ker se z njim gre na to, da se ne ustvari privilegij za katoliško cerkev (možnost izkoriščanja duhovniške službe in duhovniških nalog v politične namene – op. J. P.)".⁴⁸

Edina slovenska politična stranka, ki je v Ustavodajni skupščini nasprotovala kancelparagrafu, Slovenska ljudska stranka, je v obravnavi tega vprašanja izhajala iz načelnega stališča, da sta po cerkvenem pravu Cerkev in država dve oblasti, ki sta suvereni vsaka na svojem področju. Obe sta v svojem delokrogu druga od druge neodvisni, kar pomeni, da Cerkev priznava neodvisnost države in se ne vmešava v specialne notranje državne zadeve, država pa prav tako nima pravice, da bi Cerkev ovirala v urejanju njenih notranjih zadev. Kancelparagraf bi torej posegel v pristojnosti Cerkve, to pa bi bilo nasilje.⁴⁹ Poslanci SLS v Ustavodajni skupščini so nadalje opozarjali, da so služabniki Cerkve v izvrševanju svoje duhovniške službe odvisni le od svojih cerkvenih predstojnikov (kanon 1260 cerkvenega zakonika), medtem ko je problematiko kancelparagrafa uredila že enciklika Benedikta XV. *Humani generis redemptionem*, izdana 15. junija 1917, ki duhovniku kot učitelju vere prepoveduje vso politiko. Poudarili so, da se duhovnik, ki krši določila cerkvenega kancelparagrafa po kanonu 2298 novega cerkvenega zakonika kaznuje z izgubo svobode gibanja, odhodom iz župnije, prepovedjo izvrševanja poklica in odvzemom duhovniške obleke, kar dejansko pomeni, da ni več duhovnik.⁵⁰ Poslanec SLS iz Prekmurja in duhovnik Josip Klekl je ob tem svoje poslanske kolege vprašal: "Gospodje, hočete Vi večje kazni? Ako bi vi mene obsodili, da me zatvorite na eno leto v temnico ali da se mi vzame duhovniška oblast samo za en mesec,

⁴⁴ *Naprej*, 18. 11. 1920, Socialisti in vera, 12. 3. 1921, Kancelparagraf.

⁴⁵ *Naprej*, 12. 3. 1921, Kancelparagraf.

⁴⁶ *KL*, 17. 3. 1921, Pokrajinske vesti. *Socialni demokratje proti "kancelparagrafu"*.

⁴⁷ *SB UO US K SHS*, IV, 44. sednica, 4. 4. 1921, str. 30.

⁴⁸ *SB US K SHS*, I, 35. r. s., 21. 5. 1921, str. 5.

⁴⁹ *Slovenec*, 15. 1. 1921, Cerkevna pravna vprašanja v ustavi; *Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, II. Beograd 1921, 38. r. s., 25. 5. 1921, str. 23 (razprava Josipa Klekla; *SB US K SHS*, II).

⁵⁰ *SB US K SHS*, I, 28. r. s., 11. in 12. 5. 1921, str. 14 (razprava dr. Josipa Hohnjeca), 36. r. s., 23. 5. 1921, str. 8 (razprava Josipa Hohnjeca); *SB US K SHS*, II, 38. r. s., 25. 5. 1921, str. 23, 24 (razprava Josipa Klekla).

grem rajši za eno leto v ječo, nego da bi se mi odvezla duhovniška oblast; kajti to je najhujša kazen za nas." V podkrepitev svojega stališča se je skliceval na ravnanje duhovščine v času Sovjetske republike Madžarske (od 21. marca do 1. avgusta 1919), ki ni hotela v cerkvi navduševati vernike za komunistično stranko. Na podlagi primera, ki je zadeval katoliški cerkvi svetovnonazorsko nasprotno politično gibanje, je sklenil, da kancelparagraf žali Cerkev in ji dela krivico.⁵¹

Stališče, da je duhovnik za svoje ravnanje v cerkvi odgovoren le cerkvenim institucijam, je zagovarjal tudi načelnik SLS Anton Korošec. Ob tem je opozoril, da v političnem življenju obstoje vprašanja, ki zadevajo tudi Cerkev, ki ni abstrakcija, marveč osnova vsega realnega življenja. Zato lahko pride do primera, ko bo duhovnik v cerkvi načel različne probleme.⁵² Kot je poudaril dr. Andrej Gosar, pa bi bilo težko najti koga, ki bi mogel objektivno soditi o tem, ali je duhovnik prekorachil mejo, postavljeno v ustavi, ali je ni. "To je praktično brez velike zlorabe sploh neizvedljivo. Zagovarjati se da samo to, da se duhovnik kaznuje takrat, kadar se mu pred sodiščem dokaže, da je zagrešil nekaj proti državi in njenim zakonom, ne pa proti eni ali drugi politični stranki." Gosar je priznal, da prihaja tudi do zlorabe cerkvene oblasti. Izjavil je, da mu je žal, "kadar izvem, da se je verska oblast zlorabljal v prilog stranki (SLS – op. J. P.), kateri imam čast pripadati. (...) Toda stranka ni država. Če se pa vrši v cerkvi agitacija proti državi, zaprete lahko duhovnika že po obstoječih zakonih."⁵³

Po Gosarju bi lahko bil edini, vsaj navidezno objektivni vzrok za uvedbo kancelparagrafa ta, da ima duhovnik možnost v preveliki meri vplivati na vernike in jim s tem omejevati osebno svobodo ter jih ovirati, da bi lahko sodelovali v javnem življenju tako, kot bi sami želeli ali bi jim najbolj koristilo. Če bi bilo to splošno resnično, bi lahko govorili o upravičenosti uvedbe kancelparagrafa. "Toda", je nagovoril njegove liberalne zagovornike, "za tako določbo je treba, da ne navedete samo dveh, treh izjemnih slučajev in potem deducirate iz tega obče pravilo za vse, marveč morate imeti množico takih slučajev." Tega pa zagovorniki kancelparagrafa niso storili. Če pa bi, bi jim zastavil naslednje vprašanje: "Zakaj ne donesete podobnega kancelparagrafa za tiste, ki imajo gospodarsko premoč ter jo zlorablajo in vplivajo na druge državljane, da ti ne morejo varovati svojih pravic?" Moč kapitala nad delovnimi sloji je namreč "mnogo, mnogo večja nego je moč duhovnika nad njegovimi verniki".⁵⁴

Gosar se je dotaknil tudi družbene, gospodarske in kulturne vloge duhovnikov v slovenski zgodovini. Menil je, da se slovenski liberalci zavzemajo za kancelparagraf bodisi iz bojazni bodisi iz sovraštva proti t. i. klerikalizmu. "Gospoda moja," je dejal, "vsi veste, da je klerikalizem nadvlada duhovščine. (...) Klerikalizem pomeni nadvlado duhovščine tudi v stvareh, ki se ne tičejo vere. (...) A tedaj Vas vprašam: kdo je kriv tega našega klerikalizma? Nihče drugi nego Vaša liberalna inteligenca, ki skozi desetletja ni nič delala med ljudstvom. Prvi je prišel in moral priti duhovnik, da se je usmilil naroda ter ga dvignil kulturno in gospodarsko. Gospoda moja: mi katoliški lajiki v Sloveniji smo najhujši nasprotniki klerikalizma, kolikor je na njem slabega, in ga najbolj podiramo s tem, ker gremo med ljudi in delamo zanje, da gredo za nami. (...) Če se hočete boriti proti klerikalizmu, potem se borite s tem, da greste med narod in nesebično pomagajte!" Na koncu je spregovoril še o nedemokratskem značaju kancelparagrafa. "Ne smete usvarjati preventivnih odredb za en stan," je dejal, "dokler ne dokažete, da je ta stan v veliki večini škodljiv državi, da dela proti nji. Kadar ste dokazali, da dela naša duhovščina v večini proti državi, tedaj le izdajte proti njej kancelparagraf. Dokler pa morate prizna-

⁵¹ SB US K SHS, II, 38. r. s., 25. 5. 1921, str. 24.

⁵² SB US K SHS, I, 15. r. s., 15. 4. 1921, str. 19.

⁵³ Prav tam, 34. r. s., 20. 5. 1921, str. 10.

⁵⁴ Prav tam, str. 9.

vati, da je baš ona največ storila za to, da se je slovenski narod ohranil, toliko časa ne smete izdajati proti njej takih preventivnih odredb. (...) Jaz za svojo osebo se ne plašim tega, da bo prišel kancelparagraf v ustavo, in če pride, rečem samo to, da se veselim tistih velikih mož, katere bo rodil."⁵⁵

Stališče, da je kancelparagraf nedemokratičen institut so zagovarjali tudi drugi poslanci SLS in pristavili, da nima primerjave v kulturnem svetu.⁵⁶ V enakem tonu in z enakimi argumenti je proti kancelparagrafu pisal tudi strankin tisk, na to pa so izven parlamenta opozarjali tudi vidni predstavniki SLS. Na velikem strankinem shodu za svobodo Cerkve in proti kancelparagrafu so sprejeli tudi resolucijo zoper vklepanje Cerkve v "okove kancelparagrafov in podobnih določb".⁵⁷ *Slovenec*, ki je že leta 1920 zapisal, da ima "Cerkev pravico in dolžnost, da zavzema svoje stališče nasproti temeljnim idejam, ki tvorijo velika gibanja v sodobnem življenju",⁵⁸ je ob splošnem nezadovoljstvu katoličanov nad kancelparagrafom še poudaril, da z njim želijo "dati cerkvenim propovednikom nagobčnik" in Cerkev prisiliti k molku, ko bi morala oznanjati Kristusov nauk, braniti vero in svoje pravice pred napadi sovražnih strank, ter pozivati vernike, da morajo Boga bolj ubogati kot ljudi.⁵⁹ Na ugovore z liberalne strani, da kancelparagraf ne velja le za katoliško, temveč tudi za pravoslavno in muslimansko cerkev, pa je *Slovenec* s primerom položaja pravoslavne cerkve v Ruski sovjetski federativni socialistični republiki odgovoril, da se "ravno pravoslavje v Rusiji, ki je najbolj merodajno, najbolj bori proti kancelparagrafu, ki ga je dekretiral sovjet narodnih komisarjev".⁶⁰ Opozoril je tudi, da zaradi prizadevanja za sprejem Cerkev sovražnih naredb, "politika države SHS (Kraljevine SHS – op. J. P.) drči navzdol po poševni ploskvi notranjega državlanskega boja". Ob tem bi kancelparagraf utegnil imeti take posledice, da bi ga njegovi zagovorniki, če bi se tega zavedali, nikoli ne predlagali. Kancelparagraf bi lahko "prisilil duhovščino, da v cerkvi svoje delo le še bolj osredotoči okoli osebne verske vzgoje v najožjem smislu besede, zato pa bi katoliški laiki podesetorili katoliško politično in socialno delo nazunaj. Eno kakor drugo bi bilo le v veliko korist cerkve. Ne kazalo bi torej nič drugega kakor obesiti nagobčnik na vse državljane katoliškega veroizpovedovanja sploh, kar je seveda nemogoče."⁶¹

O kancelparagrafu so v Ustavodajni skupščini odločali 5. aprila, 18. maja in 25. maja 1921. Najprej je na seji Ustavne odbora Ustavodajne skupščine 5. aprila 1921 odborska večina sprejela predlagano določilo, ki je verskim služabnikom pri opravljanju duhovniške službe in duhovniških nalog prepovedovalo izkoriščati vero v politične namene.⁶² Gregor Žerjav se je ob tem na zboru zaupnikov JDS 10. aprila 1921 v Ljubljani pohvalil, da je bil kancelparagraf sprejet po zaslugi slovenskih demokratov, ki so predložili dokumente o delovanju duhovščine v cerkvi.⁶³ Splošnemu veselju v JDS zaradi sprejetja kancelparagrafa v Ustavnem odboru pa se je uprla NSS, saj je njem videla le politično kratkovidnost svobodomiselnih strank. "Naše vodilne svobodomiselnje politič-

⁵⁵ *Prav tam*, str. 10. – Na zgodovinsko vlogo in pomen duhovščine za kulturni, socialni in gospodarski dvig slovenskega naroda glej tudi *SB US K SHS*, I, 25. r. s., 27. 4. 1921, str. 13–14 (razprava Janeza Brodarja).

⁵⁶ *SB US K SHS*, I, 27. r. s., 10. 5. 1921, str. 30 (razprava Josipa Klekla), 37. r. s., 11. in 12. 5. 1921, str. 14 (razprava Josipa Hohnjeca), 36. r. s., 23. 5. 1921, str. 8 (razprava Josipa Hohnjeca).

⁵⁷ *Slovenec*, 12. 6. 1920, Kancelparagraf, 3. 3. 1921, Kulturni boj, 15. 3. 1921, Veličastna protestna manifestacija v Ljubljani, 7. 4. 1921, Kancelparagraf in njegove posledice, 12. 6. 1921, Govor dr. Korošca na shodu HPS v Osijeku.

⁵⁸ *Slovenec*, 12. 6. 1920, Kancelparagraf.

⁵⁹ *Slovenec*, 5. 3. 1921, Verski boj.

⁶⁰ *SN*, 4. 3. 1921, Dnevne vesti. *Zagonetka*; *Slovenec*, 4. 3. 1921, Kancelparagraf in pravoslavna cerkev.

⁶¹ *Slovenec*, 3. 3. 1921, Kulturni boj.

⁶² *SB UO US K SHS*, IV, 45. sednica, 5. 4. 1921, str. 48.

⁶³ *SN*, 12. 4. 1921, Zbor zaupnikov jugoslov. dem. stranke.

ne stranke", je zapisala *Nova pravda*, "pripravljajo naravnost pot bodoči klerikalni zmagi. Pot katero hodijo naši demokrati je pot, ki pelje v prepad. – Toda oni to sami hočejo in mi jih ne bomo zadrževali."⁶⁴ Težo sprejetega določila je kasneje skušal omiliti *Kmetijski list*, ki je spomnil, da kancelparagraf "prepoveduje le zlorabo vere in izrecno dovoljuje duhovnikom, da smejo izven cerkve vršiti svoje politično delo tako, kakor hočejo".⁶⁵

V nadaljnjem odločanju o kancelparagrafu so na seji Ustavnega odbora 18. maja 1921 z večino glasov zavrnil predlog Jugoslovanskega kluba (JK; v njem so bile povezane SLS, Hrvatska pučka stranka in Bunjevačko-šokačka stranka), da bi iz ustave črtali kancelparagraf.⁶⁶ Na plenarnem zasedanju Ustavodajne skupščine 25. maja 1921 pa najprej ni bil sprejet predlog predsednika JK in načelnika SLS Antona Korošca, naj bi posebej glasovali o kancelparagrafu. Skupščina se je odločila, da bo glasovala o 12. členu ustave, ki je vseboval določilo o kancelparagrafu, v celoti, nato pa je z večino glasov izglasovala omenjeni člen. S tem je bil kancelparagraf sprejet.⁶⁷ Do tega je prišlo dan zatem, ko so v Ustavodajni skupščini prebrali zahtevo več slovenskih kulturnih in združnih organizacij, sokolskih društev in mestnih organizacij JSDS in SKS, naj kancelparagrafa ne vključijo v ustavo.⁶⁸ Vključitev kancelparagrafa v ustavno besedilo je glasilo njegove idejne pobudnice, Samostojne kmetijske stranke, pospremlilo skladno z njenimi pogledi na obravnavano problematiko. *Kmetijski list* je poudaril, da je prepoved zlorabljanja vere v politične namene nekaj najbolj "poštenega, samoosebi umljivega in baš za katoliško cerkev naravnost koristnega", saj ne dovoljuje, da bi jo lahko vpletali v strankarski boj. Vprašal je še, "zakaj se naši klerikalci te ustavne določbe tako zelo boje, ko je vendar v interesu cerkve, da se je ne vlačijo v strankarske borbe. In zopet: če je res, kar so izjavljali vsi klerikalni govorniki, da katoliška duhovščina nikdar ne zlorablja cerkve v strankarske namene, čemu potem tak strah pred 'kancelparagrafom'?"⁶⁹

Ob politiki so vprašanje kancelparagrafa spremljali tudi v strokovni javnosti. Po sprejetju ustave, 28. junija 1921, se je *Zborniku znanstvenih razprav*, ki ga je izdajal profesorski zbor Juridične fakultete Vseučilišča Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani, oglasil redni profesor kazenskega procesnega prava in utemeljitelj slovenske pravnozgodovinske znanosti, dr. Metod Dolenc. V obsežni razpravi *Kriminalnopolitična presoja določil zadnjega odstavka čl. 12. Vidovdanske ustave* je razčlenil zgodovinske vidike, idejna načela in uporabo kancelparagrafa v evropski pravnapolitični in cerkveni pravni zgodovini ter njegovo uvedbo v ustavo Kraljevine SHS (Vidovdanska ustavo).⁷⁰ Poudaril je, da "razgled po tujih, starejših in mlajših ustavah v Evropi kaže, da do *Vidovdanske ustave* še nobena ni sprejela kancelparagrafskih predpisov vase!" Po njegovi razčlembi kancelparagraf ni predstavljal pravne dobrine, pač pa je bil "pravcati politikum", t. j. koncept ene stranke (SKS in JDS – op. J. P.) iz strankarsko-političnih nagibov, usvojen od strank, ki so tvorile večino, iz političnih vidikov". Nastal je torej "iz bojazni zloupotrebe momentalne politične moči ene stranke (SLS – op. J. P.)".⁷¹ Dolenc

⁶⁴ NP, 9. 4. 1921, Jugoslavija.

⁶⁵ KL, 12. 5. 1921, Stranka Ljudskih Slepcev.

⁶⁶ SB US K SHS, IV, 50. sednica, 18. 5. 1921, str. 60–62. Zahteva, naj se iz ustave črta določilo o kancelparagrafu, je bila vključena tudi v ločeno mnenje JK o načrtu ustave. (*Prav tam*, Odvojeno mišljenje Jugoslovanskega Kluba o nacrtu Ustava predloženog od Ustavnog odbora, str. 4.)

⁶⁷ SB US K SHS, II, 38. r. s., 25. 5. 1921, str. 31.

⁶⁸ SB US K SHS, I, 37. r. s., 24. 5. 1921; Zečević, *SLS in jugoslovansko zedinjenje*, str. 380.

⁶⁹ KL, 2. 6. 1921, "Kancelparagraf" in klerikalna podivjanost.

⁷⁰ Metod Dolenc: *Kriminalnopolitična presoja določil zadnjega odstavka čl. 12. Vidovdanske ustave*. *Zbornik znanstvenih razprav*, 1922, str. 160–197.

⁷¹ *Prav tam*, str. 162, 164–165, 188, 194.

je kancelparagraf, "kateremu nima nobena druga evropska ustava para",⁷² negativno ocenil. V razpravi je opozoril tudi na kazenske ukrepe, uzakonjene na podlagi ustavnega določila o prepovedi političnega govora v cerkvi. Po *Projektu kazenskega zakonika za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev* (Beograd 1922) se je namreč politični govor v cerkvi kaznoval z zaporom. Dolenc je ob tem pojasnil, da "določilo kazni zatvora brez navedbe trajanja pomeni po splošnem delu kazenskega zakonika dobo od 7 dni do 5 let".⁷³

Vprašanje kancelparagrafa, s katerim sta se srečali slovenska politika in družba leta 1921, je pokazalo, da je tradicionalni katoliško-liberalni idejnopolični spor, kljub temeljnim zgodovinskim spremembam, ki so zaznamovale položaj slovenskega naroda po prvi svetovni vojni, v veliki meri ohranil dinamiko iz avstrijske dobe.⁷⁴ V tem smislu je opredelil ključne značilnosti slovenske politike v prvi jugoslovanski državi, saj so bile glavne nasprotnice v vprašanju kancelparagrafa liberalni SKS in JDS ter katoliška SLS. Omenjene stranke so se v boju za ali proti kancelparagrafu ravnale po izrazito idejnih in političnih merilih. Njihov spopad je imel značaj kulturnega boja, ki pa ga niso podpirali drugi politični subjekti – liberalna NSS, JSDS, komunisti in skupina zbrana ob glasilu *Avtonomist*. NSS, ki je sicer nasprotovala političnemu govoru v cerkvi, je, enako kot avtonomisti, ostro obsodila kulturnobojno držo SKS in JDS. Podobno je ravnala tudi JSDS. Sicer pa se v marksističnem taboru v vprašanju kancelparagrafa bodisi niso vznemirjali bodisi so kancelparagraf le formalno podprli. Vprašanje idejnega in političnega vpliva vere in Cerkve tedaj ni vzbudilo ideoloških strasti v celotni slovenski družbi, z uvedbo kancelparagrafa pa je opredelilo novo izzivno točko ideoloških soočanj v slovenskem političnem prostoru.

Kancelparagraf, katerega pobudniki so prihajali iz vrst slovenskih liberalcev, je bil sestavni del pravnega reda prve jugoslovanske države ves čas njenega obstoja.⁷⁵ Njegova določila, vključno z kazenskimi ukrepi, so se kot sredstvo idejnega in političnega boja ohranila tudi v jugoslovanskem in slovenskem pravnem redu po drugi svetovni vojni,⁷⁶ v Republiki Sloveniji pa so bila zgodovinsko izbrisana v začetku 21. stoletja.⁷⁷

⁷² Prav tam, str. 194.

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ Prim. tudi Anka Vidovič-Miklavčič: *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom : pregled razvoja in dejavnosti mladinskih organizacij, društev in gibanj v liberalno-unitarnem in katoliškem taboru v letih 1929–1941 v jugoslovanskem delu Slovenije*. Ljubljana 1994, str. 46.

⁷⁵ *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*, 87/1921, *Ustava kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev*; *Projekt kazenskega zakonika za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Beograd 1922, str. 78; *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*, 53/1931, *Ustava kraljevine Jugoslavije*.

⁷⁶ *Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije*, 10/1946, *Ustava FLRJ*; *UL FLRJ*, 22/1953, *Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti*; *Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije*. Beograd 1963, str. 55; *Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*. Beograd 1974, str. 133; *Ustava Ljudske republike Slovenije*. Ljubljana 1947, str. 16; *Ustava Socialistične republike Slovenije*. Ljubljana 1974, str. 137; *Uradni list Socialistične republike Slovenije*, 15/1976, *Zakon o pravnem položaju verskih skupnosti*.

⁷⁷ *Uradni list Republike Slovenije*, 60/2005, *Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o javnih zbiranjih*; *UL RS*, 14/2007, *Zakon o verski svobodi*.

